

УДК 371.5.016:821.161
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-36-45

Бондаренко Ю. І.

доктор педагогічних наук, професор кафедри літератури,
методики її навчання, історії культури та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
bondarenko_yuriy63@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0938-9588

ЛАНДАМАТИКА У ФОРМУВАННІ ЛІТЕРАТУРНО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ ШКОЛЯРІВ

Ландаматика – напрямок розвитку психології, пов'язаний із дослідженням алгоритмів мислення, а також із забезпеченням алгоритмічної структури людської діяльності, зокрема й тієї, що стосується організації навчального процесу в школі. Проте кожна освітня дисципліна має свої фахові закономірності розвитку учнів, а тому алгоритми поведінки вчителя та дітей є не схожими під час проведення різних уроків.

У поданій статті автор вирішує проблему застосування ландаматики в процесі розвитку літературно-дослідницьких умінь школярів. Він розмірковує над тим, як адаптувати закономірності, вироблені в межах названого напрямку психології, до вирішення суто предметних завдань, одне з яких – формування здатності учнів виконувати самостійну роботу (спостереження, аналіз, узагальнення) на матеріалі художніх творів. Для цього в статті враховані загальні вимоги, запропоновані представниками ландаматики, а також особливості літературно-дослідницької діяльності, зокрема застосування відомих у шкільній практиці шляхів аналізу літературних джерел. До першого аспекту належать: встановлення етапів (послідовних кроків) виконуваних дій (розумових операцій), зрозумілість кожного етапу для школярів, їх неодноразова повторюваність на уроках і в домашніх умовах, використання відповідних схем (пам'яток), а також відносно однотипних матеріалів, для опрацювання яких використовується той самий алгоритм дослідження. Проте важливим є й другий аспект, який полягає в тому, щоб закони ландаматики були адаптовані до особливостей застосування подієвого, композиційного, хронологічного, пообразного, словесно-образного, проблемно-тематичного, філософського, ідеаційно-концептуального, структурно-стильового та жанрового шляхів аналізу літературних творів. Названі моменти і є основним предметом розгляду в науковій статті.

Ключові слова: ландаматика, алгоритм, літературно-дослідницька діяльність, етапи, шляхи аналізу літературного твору.

Актуальність дослідження. Організація освітнього процесу тісно пов'язана з проблемами структурування та алгоритмізації. Педагогічна мета полягає не тільки в тому, щоб передати учням комплекс літературних знань та вмінь, але й сформувані в них здатність застосовувати діяльнісні алгоритми (схеми, сценарії, плани), які ведуть до вирішення типових завдань у нових умовах. «Технологізоване навчання – це своєрідний сценарій, модель результативного навчального процесу, головним у якому є переведення педагогічного задуму у ланцюжок педагогічних операцій, які розташовані відповідно до освітньо-виховної мети» [2, с. 22]. Вивчення літератури надає в названому аспекті досить широкі можливості й потребує відповідних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Названий підхід називається ландаматикою на честь видатного психолога Лева Ланди, який вивчав природу мисленнєвих процесів і закономірності їх організації з метою підвищення розвивальної ефективності. Він увів поняття «алгоритм розумових дій», «виявляв механізми мислення професіоналів, представляв механізми у вигляді легко усвідомлюваних моделей алгоритмічного або евристичного типу і будував навчання на їх основі» [3].

Отже, на перший план було висунуто діяльнісно-евристичний принцип, що став противагою репродуктивному. «Традиційна середня школа вчить переважно знанням (які інколи називають описовими чи декларативними), але, на жаль, не учить застосовувати ці знання на практиці, вирішувати практичні задачі. (Недаром подібні знання американець Беррес Скіннер назвав інструментальними, а англієць Л. Сквайр – процедурними)» [4].

У методиці навчання літератури використання законів ландаматики, хоч і без належного їх понятійного акцентування, помітне в окремих працях присвячених процесу організації художнього аналізу (О. Астаф'єв, Т. Дятленко, О. Ковальчук, А. Козлов, Р. Козлов, Л. Скорина та ін.).

Формування цілей статті. Літературно-дослідницька робота – це той простір, у якому закони ландаматики слід застосовувати досить повно, адже вчитель і учні здатні використовувати типові алгоритми для опрацювання різних сторін художнього матеріалу. Наявність у літературних творах стандартних елементів змісту й форми веде до того, що можуть бути здійснені стандартизовані дії, спрямовані на їх вивчення. Треба погодитися з думкою, що в основі будь-якого твору мистецтва лежить математична логіка, яка формує його цілісність і забезпечує художню повноту. «Математика й поезія багато в чому схожі, тісно пов'язані і навіть часом працюють за схожими алгоритмами» [6, 25]. Звідси випливає, що естетичне сприйняття виникає не тільки в процесі споглядання прекрасного, але і як наслідок аналітичної діяльності, спрямованої на точне вивчення складників літературного джерела. Формування в учнів двовимірного (споглядального та дослідницького) підходу до явищ мистецтва – важлива вимога під час організації навчального процесу. «Перше враження найсильніше, тому одне із завдань наукового осягнення художнього твору – зберегти гостроту й свіжість першого контакту з естетичним об'єктом. Науковий аналіз дає змогу перевірити об'єктивними методами суб'єктивне враження. У процесі його первинне уявлення про смисл і художню своєрідність твору підтримується текстовими й логічними доказами...» [5, с. 9].

Результати дослідження та їх обговорення. За умови, якщо школярі знають сутність та послідовність (алгоритм) дослідницької роботи, здатні забезпечувати її етапи, урешті-решт настає момент, коли вони не потребують додаткової допомоги вчителя, адже володіють усім комплексом необхідних операцій. Така ситуація виникає в результаті багаторазового використання пам'яток-схем, у яких закладено навчально-дослідницькі алгоритми. «Ефективним засобом, який забезпечує певний рівень сформованості аналітичних умінь, є схема-алгоритм розумових дій учнів, ... послідовне виконання операцій приводить до запланованого результату» [2, с. 23].

Такі пам'ятки спрямовують рух навчальної діяльності від засвоєння нових знань, умінь та навичок (первинні дії на основі запропонованих схем) до їх самостійного застосування школярами у змінених умовах. Цей шлях можна пройти тільки в результаті дотримання ряду вимог, а саме:

а) відносної однотипності художніх матеріалів, для яких буде застосована та сама схема аналізу;

б) формульного характеру дослідження, який полягає в чіткій послідовності та деталізації розумових операцій, тобто етапів їх виконання («алгоритм складається з окремих елементарних кроків або дій» [1, с. 10]);

в) забезпечення зрозумілості учнями навчально-дослідницьких дій;

г) наявності в цих діях статичного та динамічного аспектів: статичний – незмінність названих дій і їх послідовності; динамічний – операційний характер, а також постійний перехід до іншого навчального матеріалу, чим зумовлено потрапляння учнів у нові дослідницькі умови;

д) неодноразової повторюваності вправ певного типу, що дозволяє закріплювати знання та уміння школярів;

е) надання учням відповідних пам'яток-схем, які задовольняють вищезазначені вимоги й виконують опорну роль під час виконання учнями літературного аналізу.

Використання пам'яток-схем для вироблення дослідницьких знань та умінь широко застосовується на філологічних факультетах у вищій школі. Технологізація і алгоритмізація – досить типові явища в підготовці майбутніх учителів-словесників. З

цією метою у вищих навчальних закладах існують спеціальні навчальні курси на зразок «Аналіз епічного твору», «Аналіз драматичного твору», «Аналіз ліричного твору», у процесі проведення яких студенти-філологи практикують використання дослідницьких алгоритмів, розгорнутих у пропонуваній їм пам'ятках-схемах.

Проте на філологічних факультетах здебільшого застосовують комплексні схеми, які охоплюють практично всю художню структуру літературного твору, виходячи з його жанрової специфіки. У середній школі такий варіант роботи досить проблематичний, особливо коли мова йде про епос і драму. Учні здебільшого здатні використовувати схеми, у яких не передбачено дуже великий обсяг складної роботи. Тому пропонуємо ті, які здебільшого присвячені опрацюванню окремих художніх елементів у межах одного з відомих у шкільній практиці шляхів аналізу літературного тексту. У такому разі дослідницька робота звужується до мінімально можливих для учнів меж, етапи якої відображають «зони найближчого розвитку» школярів. Учителі-словесники можуть або адаптувати дослідницькі сценарії, що використовуються у вищій школі, або створювати власні, орієнтуючись на вікові можливості учнів та специфіку програмового художнього матеріалу.

Проте завжди треба встановлювати мету та орієнтири, що визначають зміст практичної діяльності школярів, а отже, й особливості відповідних пам'яток-схем. На наш погляд, вони такі.

1. Подієвий аналіз: опрацювання окремого епізоду, зіставлення епізодів, визначення й осмислення конфлікту та етапів розвитку сюжету (експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки).

2. Композиційний аналіз: оцінка окремої зовнішньоконпозиційної частини, установлення зв'язків між такими частинами.

3. Хронотопний аналіз: структурування хронотопних утворень шляхом виділення в них менших компонентів, визначення їх особливостей та художньої ролі, виявлення зв'язків між часопросторовими елементами.

4. Пообразний аналіз: опрацювання образів-персонажів на основі широкого набору дослідницьких підходів.

5. Словесно-образний аналіз: інтерпретація мовних зворотів, вивчення тропічної та стилістичної структури ліричного тексту або окремого фрагменту епічного.

6. Проблемно-тематичний, філософський, ідеаційно-концептуальний аналіз: дослідження способів реалізації певної теми / проблеми або світоглядно-філософської концепції, виявлення авторського погляду на світ.

7. Жанровий, структурно-стильовий аналіз: опрацювання жанрової або стильової специфіки текстів чи їх фрагментів.

Названі орієнтири спрямовують формувати в учнів систему відповідних умінь, що й виступають у даному разі головними дидактичними завданнями.

Крім того, жодна пам'ятка-схема не зможе виконати корисну роль, якщо матиме занадто загальний вигляд. Самостійну роботу школярів найкраще організовувати на основі конкретних завдань і запитань, які забезпечують логічну систему кроків інтелектуальної діяльності.

5–6 класи – час, коли варто почати формувати в учнів уміння досліджувати сюжет твору на основі подієвого аналізу. У цей період доцільно звертати посилену увагу на окремий епізод, який стає центральним об'єктом під час вивчення літературного твору. Протягом основної і старшої школи здатність аналізувати епізод має підвищуватися, адже від цього залежить проникнення учнів у художню картину світу. Отже, у пам'ятці-схемі для опрацювання сюжету постійно має нарощуватися кількість складників, кожен із яких допомагає деталізувати окремий елемент епізоду. У цілому вона може мати такий зміст.

1. Дослідження подієвого аспекту зображеного: розкрити сутність події, описати її учасників, місця і час здійснення.

Назвіть подію, яка відбувається в епізоді.

Поясніть, яким чином вона протікає.

Які персонажі беруть участь у її здійсненні?

Опишіть місце й час того, що відбувається. Чому, на ваш погляд, вони є саме такими?

2. Характеристика суперечності, яку помітно в епізоді: пояснити сутність наявного конфлікту, його вплив на перебіг події.

Розкрийте, у чому полягає сутність суперечності, яка наявна в епізоді.

Яким чином вона виражена в зображеній події і як на неї впливає?

3. Опрацювання образів-персонажів: пояснити особливості їх поведінки, виявити риси характеру, засоби змалювання, визначити художню роль у межах епізоду, зокрема в розвитку та розв'язанні суперечності.

Розкрийте особливості поведінки кожного з персонажів.

Якими рисами характеру вони наділені?

Опишіть їхні вчинки.

Яка роль кожного з персонажів у змалюванні події?

Із якою метою, на вашу думку, письменник увів цих персонажів в епізод?

4. Окреслення мовно-виражальних засобів: виділити найбільш виразні мовні звороти, розкрити їх зміст та роль у зображенні події, конфлікту, персонажів, інших художніх елементів, класифікувати тропеїчні та стилістичні засоби.

Які мовні звороти привертають вашу увагу в епізоді? Чому? Поясніть їх зміст.

Які з них відображають суперечність, наявну в епізоді? Яким чином це відбувається?

Назвіть мовні звороти, що пов'язані із зображенням персонажів, пейзажів, інтер'єрів. Яку роль у цьому вони виконують?

Визначте тропи та стилістичні фігури, помічені в них. Класифікуйте їх.

5. Проблемно-тематичний зріз: пояснити сутність проблеми, яка наявна в епізоді, та особливості її художнього втілення з допомогою події, персонажів, інших художніх елементів.

Які теми й проблеми письменник реалізує в епізоді?

Яким чином вони пов'язані із змалюваною подією, персонажами, різноманітними описами, предметами тощо?

Розкрийте їх зв'язок із зображеною суперечністю. У чому він полягає?

6. Жанрові та стильові спостереження: виявити стильові та жанрові засоби, їх вплив на зображене в епізоді.

Які саме особливості жанру літературного твору чи стилю письменника помітні в епізоді на рівні події, персонажів, позасюжетних елементів, мовних зворотів?

Яким чином вони виражені?

7. Узагальнення здійсненого дослідження: цілісна оцінка епізоду, його ролі в структурі художнього твору.

Поясніть, із якою метою, на ваш погляд, автор створив проаналізований епізод.

Як саме зміниться літературний твір, якщо епізод видалити з тексту.

Наведену схему доцільно вводити в шкільну практику поступово, орієнтуючись на вікові можливості дітей. У 5–6 класах учитель повинен звертати увагу учнів на подієвий та персонажний аспект зображеного в епізоді. Починаючи з 7–8 класів, можливості школярів зростають: їм під силу говорити про конфлікт, мовне оформлення, а в 9–11 – проблемно-тематичне, світоглядне, стильове та жанрове навантаження. Словесники мають трансформувати цю схему в систему завдань-запитань, у яких точно сформульовано дослідницькі вимоги.

Як видно зі змісту пам'ятки-схеми, подієвий аналіз у даному разі вступає у взаємодію практично з усіма іншими відомими шляхами вивчення літературного твору. Комбінована структура літературно-дослідницької діяльності дозволяє максимально глибоко осмислити окремий епізод як один із базових елементів текстотворення, постійно нарощуючи складність роботи в кожному наступному класі навчання. У трансформованому вигляді цю пам'ятку-схему доцільно використовувати й під час застосування композиційного та хронотопного шляхів аналізу. У межах подієвого, коли учні вже знають теорію сюжетотворення, зокрема поняття «конфлікт», «експозиція», «зав'язка», «кульмінація», «розв'язка», її треба розширити за рахунок додаткових завдань:

1. Вивчення конфлікту: установити основну суперечність твору та другорядні, окреслити їх характер (психологічний, між персонажами, між персонажами і явищами чи законами існування).

Виділіть усі суперечності, помічені в літературному творі.

Яка з них – головна, а які – другорядні?

Опишіть їх особливості.

2. Дослідження розвитку сюжету: виділити зав'язку, окреслити основні рамки розгортання конфлікту, встановивши експозицію – прелюдію появи конфлікту, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку.

Виділіть у тексті експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку.

Розкрийте події, які відбуваються на кожному сюжетному відрізку.

Поясніть художню роль названих етапів.

Далі робота може продовжуватися за варіантом, який наведений для аналізу окремого епізоду, тільки в центрі уваги перебуватимуть етапи розгортання конфлікту (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка). Так само центрами дослідження можуть ставати зовнішньоконпозиційні частини чи хронотопні утворення (конпозиційний та хронотопний аналіз). У такому разі в межах поданої схеми будуть доцільними й такі завдання:

1. Опрацювання конпозиційної частини: визначити її основні епізоди, здійснити їх дослідження, установити зв'язок між ними (конпозиційний аналіз).

Назвіть епізоди, які зображені в межах частини.

Поясніть особливості кожного.

У чому полягає зв'язок між ними?

2. Осмислення хронотопного утворення: виділити в зображеному часопросторі менші елементи, із яких він складається, описати їх, дати оцінку, пояснити, з якою метою їх використано автором.

Поділіть часопросторове утворення на менші елементи.

Розкрийте їх особливості.

Визначте художню роль кожного.

Сценарій вивчення образів-персонажів здебільшого відбувається на основі стандартної літературознавчої схеми, адаптованої до можливостей школярів. Її об'єм також залежить від теоретичної підготовки та психологічного розвитку учнів, а тому на різних етапах навчання вона варіюється (постійно зазнає ускладнення). Зокрема, включає психологічну та поведінкову характеристику героїв, оцінку засобів її творення, місця в загальній системі літературного твору, виявлення естетичної та світоглядної спрямованості. Таку пам'ятку-схему бачимо двокомпонентною:

1) Дослідження психолого-поведінкового комплексу персонажа, засобів його вираження: окреслити риси внутрішнього світу, описати поведінку (вчинки), реакцію («відгуки») на основні зовнішні впливи («виклики»), проаналізувати особливості мови (найбільш виразні репліки), ім'я героя як засіб його характеристики, внутрішні самовияви (думки та почуття), самооцінку, оцінку іншими персонажами та автором, намітити ціннісно-цільову програму героя (головну мету, заради якої він живе і діє), проаналізувати біографічні етапи літературного героя (внутрішні вияви в дитинстві, молодості, зрілості, старості, їх спорідненість або, навпаки, віддаленість), його статусні ролі (гендерні, родинно-родові, професійні, соціальні, творчі та ін.), особливості їх виконання, дати визначення герою як характеру і типу.

Якими рисами характеру наділений аналізований персонаж?

У яких учинках героя вони виражені? Опишіть ці вчинки.

На які «виклики» змушений реагувати персонаж? Як саме він це робить?

Назвіть найбільш виразні вислови персонажа. Дайте йому оцінку на їх основі.

Чи є власна назва образу засобом його характеристики? Що вона про нього говорить?

Опишіть думки та почуття літературного героя.

Знайдіть у творі вирази, які розкривають самооцінку літературного героя, його оцінку іншими образами чи автором. Розкрийте їх зміст.

У чому полягає ключова життєва мета персонажа? Що герой робить для її досягнення? Як це його характеризує?

Виділіть основні біографічні етапи в житті героя? Опишіть, яким постає персонаж під час кожного з них.

Які статусні ролі і яким чином виконує герой? Що це про нього говорить?

Дайте оцінку персонажу як характеру і як типу.

2) Опрацювання системних зв'язків персонажа з іншими елементами тексту, визначення художньої ролі: осмислити вплив персонажа на різні етапи розвитку сюжету, його місце в розгортанні конфлікту, особливості зв'язку з іншими образами, роль позасюжетних елементів у зображенні героя (опису зовнішності, пейзажів, інтер'єрів, речей, екскурсів у минуле, авторських відступів), участь персонажа в розгортанні тем і проблем, у вираженні світоглядних та філософських настанов письменника, жанрову та стильову специфіку літературного героя.

Виділіть у тексті експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку. Яким постає персонаж на кожному з названих етапів розгортання сюжету? Яким чином він впливає на розвиток подій?

Установіть сюжетні точки, у яких ви бачите загострення конфлікту. Дайте оцінку персонажу в кожній із них.

Проаналізуйте стосунки літературного героя з іншими персонажами.

Яку роль у характеристиці героя виконують наявні в тексті описи його зовнішності, речей, а також пейзажі, інтер'єри, екскурси в минуле, авторські відступи?

Назвіть теми й проблеми, які порушив письменник. Поясніть роль героя в їх постановці, розгортанні, вирішенні.

Окресліть світоглядні позиції письменника в тексті. Яким чином персонаж допомагає їх реалізувати?

Виділіть властивості літературного героя, пов'язані з його жанровою та стильовою специфікою. Як вони впливають на зображення внутрішнього світу та поведінку персонажа?

Наведена схема дозволяє формувати в учнів здатність цілеспрямовано опрацьовувати образ-персонаж, включаючи в його оцінку всі основні елементи образотворення. У повному вигляді її доцільно застосовувати тільки в 9–11 класах, коли учні оволодівають таким шляхами аналізу, як проблемно-тематичний, ідеаційно-концептуальний, філософський, структурно-стильовий.

Сценарій застосування словесно-образного аналізу полягає в тому, щоб відповідна дослідницька схема включала в себе дії, які дозволяють окреслити мовно-художню палітру письменника, виявити її виражальну силу. Відправною точкою в даному разі є окремі мовні звороти, на яких учні мають акцентувати свою увагу. Опрацьовуючи словесний образ, школярі інтерпретують його зміст, аналізують тропеичну і стилістичну будову, встановлюють зв'язок з іншими елементами тексту, пояснюють художню роль. Привчати учнів до такої роботи треба вже в 5 класі (з урахуванням вікових можливостей), адже саме в її процесі відбувається формування уявлень про літературу як мистецтво слова. Пам'ятка-схема повинна допомагати реалізувати алгоритм названої діяльності.

1. Установлення мовно-дослідницького поля: визначення найбільш виразних семантично маркованих словесних одиниць, змістовно багатих та важливих для оцінки інших елементів літературного твору, інтерпретація їх змісту.

Виділіть словесні звороти, які, на вашу думку, є найбільш виразними в тексті.

Розкрийте їх зміст.

2. Дослідження засобів словесної виразності: визначення «внутрішнього механізму» в кожному з відібраних словесних виразів, класифікація тропів та стилістичних фігур.

Поясніть «внутрішній механізм» кожного з обраних словесних виразів (образів).

Класифікуйте тропи й стилістичні фігури, які в них наявні.

3. Пояснення художньої ролі: визначення зв'язку мовних одиниць з іншими художніми елементами літературного твору, окреслення особливостей їх використання в контексті розгортання сюжету, зображення хронотопу, образів-персонажів,

формування проблемно-тематичного поля, вираження світоглядних та філософських інтенцій, забезпечення жанрових та стильових параметрів тексту.

Яку роль кожен із висловів відіграє в зображенні образів-персонажів, елементів хронотопу, у розвитку подій, у вираженні тем та проблем, світоглядних настанов письменника, у реалізації жанрових та стильових особливостей?

Дослідження змістових компонентів літературного твору відбувається з допомогою проблемно-тематичного, ідеаційно-концептуального та філософського шляхів аналізу (9–11 класи). Їхні сценарії досить схожі, адже учні виконують декілька обов'язкових стандартних дослідницьких дій, які закріплені у відповідній пам'ятці-схемі.

1. Окреслення проблемно-тематичного поля літературного твору: визначення порушених письменником тем і проблем, їх поділ на основні й другорядні, класифікація відповідно до пропорованих критеріїв: особистісно-психологічні, морально-етичні, суспільно-політичні, історичні, воєнні, філософські; вічні, конкретно-історичні [5, с. 403], а крім того, в широкому значенні: пов'язані з уявленнями про природу, людину, суспільство, релігійні, національні.

Назвіть теми й проблеми, які є в літературному творі.

Класифікуйте за вище названими критеріями.

Окресліть погляд письменника на кожен з них: У чому полягає їх авторське розуміння? Як письменник бачить їх вирішення?

2. З'ясування світоглядно-філософських парадигм написаного: космоцентризм, теоцентризм, антропоцентризм, соціоцентризм, націоцентризм; філософські системи, що мали вплив на письменника, їх присутність у тексті (останнє тільки з допомогою вчителя).

Класифікуйте світоглядно-філософські системи, наявні в літературному тексті.

3. Дослідження засобів утілення тем і проблем, авторських світоглядно-філософських настанов: простеження їх розвитку відповідно до розгортання сюжету (на етапах експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки), осмислення зв'язків із часопросторовими утвореннями, визначення участі образів-персонажів у їх реалізації, вивчення проблемно-тематичного та світоглядно-філософського змістового потенціалу системи відповідно маркованих мовних конструкцій, впливу засобів жанру й стилю на процес тематизації та формування філософського змісту літературного тексту.

Якими постають теми й проблеми, світоглядні засади твору на етапах експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки?

Назвіть елементи хронотопу, які беруть участь у їх вираженні. У чому полягає їх відповідна роль?

Окресліть зв'язок образів-персонажів із визначеними темами й проблемами, світоглядними настановами письменника.

Виділіть мовні звороти, у яких сконцентровано думки письменника з приводу порушених ним тем і проблем, виражених світоглядних засад. Розкрийте їх зміст.

Яким чином вимоги певного жанру чи стилю впливають на проблемно-тематичний та світоглядний зміст літературного твору?

4. Окреслення пафосу літературного твору: «трагізм, драматизм, елеґійність, сентиментальний, романтичний, героїчний, ідилічний, сатиричний, гумористичний, іронічний тощо» [5, с. 403].

Виходячи з проведених досліджень, визначте пафос літературного твору.

Яким чином він допомагає виразити авторське розуміння тем і проблем, основ світобудови?

5. Установлення авторського погляду на зміст тем і проблем, розуміння ним світоглядно-філософських концептів, висунутих із цього приводу ідей, думок, рішень.

Розкрийте, якими значеннями письменник наділяє образи природи, Бога, людини, суспільства, нації.

Чим цей погляд відрізняється від поглядів інших відомих вам письменників?

Яким чином письменник використовує обрані ним філософські концепції?

Окресліть провідні ідеї літературного твору.

Жанровий аналіз як один із найбільш комплексних передбачає опрацювання тексту на рівні всіх його структурних компонентів із метою встановлення відповідних жарових ознак. Виходячи із цієї вимоги, схема аналізу включає дослідницькі кроки, спрямовані на вивчення особливостей сюжету, хронотопу, образів-персонажів, мови, тематики й проблематики.

1. Дослідження сюжету, композиції та хронотопу: виявити особливості сюжету, композиції та часопростору, зумовлені вимогами жанру чи художнього стилю, дати оцінку відповідним рисам у розгортанні подієвості, композиційному та хронотопному структуруванні тексту.

Знайдіть риси відповідного жанру або стилю в сюжетній, композиційній та часопросторовій структурі художнього тексту.

Яким чином вони виражені і як впливають на особливості літературного твору?

2. Опрацювання образів-персонажів: визначити жанрові чи стильові ознаки літературних героїв, пояснити вплив жанру чи стилю на формування внутрішнього світу персонажів, їх поведінку, засоби змалювання.

Доведіть, що образи-персонажі літературного твору мають ознаки певного жанру чи стилю.

Проаналізуйте для цього внутрішні якості, поведінку, інші засоби зображення.

3. Вивчення мовного рівня тексту: виділити словесні засоби, пов'язані з реалізацією вимог жанру чи стилю, розкрити зміст відповідних мовних зворотів, пояснити, яким чином вони забезпечують жанровий чи стильовий аспекти зображеного.

Виділіть у тексті мовні фрагменти, які відповідають вимогам жанру чи стилю. Розкрийте їх зміст.

Яким чином вони забезпечують названі вимоги?

4. Осмислення проблемно-тематичного наповнення, світоглядно-філософської спрямованості тексту: констатувати наявні в тексті теми та проблеми, окреслити світоглядно-філософську спрямованість літературного матеріалу, усвідомити їх жанрову чи стильову зумовленість, розкрити жанрові або стильові засоби художнього втілення.

Окресліть проблемно-тематичне та світоглядно-філософське поле літературного матеріалу.

Назвіть жанрові чи стильові особливості, використані письменником для розкриття тем і проблем, для виявлення свого світоглядного потенціалу.

Демонструємо схему повного аналізу тексту на прикладі жанру байки:

1. Дослідження сюжету, композиції та хронотопу: описати особливості сюжету (здебільшого одна ситуація) та хронотопу (конкретне місце), виявити алегоричний зміст зображеного; виділити мораль як структурну частину байки.

2. Опрацювання образів-персонажів: розкрити алегоричний характер героїв байки, пояснити людські вади або чесноти, які вони втілюють.

3. Вивчення мовного рівня тексту: виявити засоби гумору та сатири, які забезпечують викривальну спрямованість байки, здійснити їх класифікацію, розкрити значення; проаналізувати мораль, пояснити її афористичний зміст.

4. Осмислення проблемно-тематичного наповнення: визначити та класифікувати теми й проблеми, проаналізувати особливості їх вираження з допомогою жанрових властивостей байки.

Вивчення стильових особливостей літературного твору потребує використання сценарію аналогічного до жанрового аналізу, але з урахуванням завдань структурно-стильового опрацювання тексту. Демонструємо на матеріалі стильової течії неоромантизму (повість О. Кобилянської «Людина»):

1. Дослідження сюжету, композиції та хронотопу: вивчити події та конфліктні зони підвищеної напруги, які допомагають утілити культ сильної особистості, розглянути їх композиційне структурування, описати часопросторові реалії аналогічної спрямованості.

2. Опрацювання образів-персонажів: дати оцінку літературним героям (у першу чергу – Олені Ляуфлер), яких можна кваліфікувати як сильних особистостей, виявити цю рису на рівні внутрішніх та зовнішніх проявів персонажів.

3. Вивчення мовного рівня тексту: дати оцінку мовним зворотам, у яких реалізовано світогляд сильної особистості, пояснити їх художню роль, використані в них словесні засоби.

4. Осмислення проблемно-тематичного наповнення, світоглядно-філософської спрямованості тексту: дослідити феміністичну проблематику повісті О. Кобилянської в річищі неоромантизму як течії модернізму, осмислити антропоцентричні виміри тексту, зокрема утвердження культу сильної особистості в образі жінки.

Висновки. Отже, кожен шлях аналізу літературного твору – це певна алгоритмічна схема, у якій реалізовано наперед заданий сценарій дослідження літературного матеріалу. Таку схему вчитель може використовувати під час планування навчального процесу в цілому, а також надавати школярам у вигляді пам'яток-схем, які слід використовувати для організації самостійної роботи. Це дозволяє формувати в учнів розуміння послідовності та цілеспрямованості дослідницької діяльності як з метою комплексної оцінки художнього джерела, так і його окремих компонентів. Регулярне використання наведених вище алгоритмічних схем веде до виникнення та закріплення стійких умінь здійснювати літературознавчий аналіз на засадах ландаматики.

Література

1. Арсенюк І. Р., Колодний В. В., Яровий А. А. Теорія алгоритмів. Вінниця: ВНТУ, 2006. 150 с.
2. Дятленко Т. Схема-алгоритм як ефективний засіб аналізу літературного пейзажу у прозовому творі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 4. С. 22–23.
3. Лев Наумович Ланда. URL: http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1999/995/995157.htm
4. Обучение и алгоритмы по Л. Н. Ланде. URL: http://msk.treko.ru/show_dict_1555
5. Скорина Л. Аналіз художнього твору. Тернопіль: Богдан, 2013. 424 с
6. Сухотин А. Ритмы и алгоритмы. Москва: Молодая гвардия, 1983. 224 с.

References

1. Arsenjuk, I.R., Kolodnyj, V.V. & Jarovyj, A.A. (2006). Teorija algorytmiv [Algorithm theory]. Vinnytsa: VNTU [in Ukrainian].
2. Dattlenko, T. (2006). Shema-algorytm jak efektyvnyj zasib analizu literaturnogo pejzahu u prozovomu tvorі [Scheme-algorithm as an effective means of analyzing the literary landscape in a prose work]. *Ukrajinska literatura v zagalnoosvitnij shkoli – Ukrainian literature in secondary school*. 4. 22–23. [in Ukrainian].
3. Lev Naumovich Landa [Lev Naumovich Landa] URL: http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1999/995/995157.htm [in Russian].
4. Obuchenije i algoritmy po L. N. Lande [Learning and algorithms according to L. N. Lande]. URL: http://msk.treko.ru/show_dict_1555 [in Russian].
5. Skoryna, L. (2013). *Analiz hudozhnogo tvorū* [Analysis of a work of art]. Ternopil: Bogdan [in Ukrainian].
6. Suhotin, A. (1983). *Ritmy i algoritmy* [Rhythms and algorithms]. Moscow: Molodaja gvardija [in Russian].

Bondarenko Y.

Doctor of pedagogical sciences, Professor of Ukrainian literature, its teaching methodology, history of culture and journalism, Nizhyn M.Gogol State University, bondarenko_yuriy63@ukr.net orcid.org/0000-0003-0938-9588

LANDAMATICS AS A METHOD OF FORMING STUDENTS' LITERATURE RESEARCH SKILLS

The article touches upon the problem of landamatics which is defined as an area of psychology that focuses on thinking algorithms as well as the algorithmic structure of human activity, including that which regards the organisation of learning process in school. However, each school subject is characterised by its own regularities of students' development, therefore algorithms of the teacher's and the children's activities differ according to the subject.

This paper argues for an application of landamatics in the process of developing students' literature research skills. The author reflects on how to adapt the regularities identified in this area of psychology to the completion of subject-specific tasks, one of which is concerning students individual work (observation, analysis, generalisation) based on literary texts. To this end, the paper considers the general requirements suggested by landamatics scholars, as well as the special features of literature research, including already existing approaches to literary texts analysis.

It is mentioned in the article that any work of art is associated with mathematical logic, which forms its integrity and provides artistic completeness and thus, the first aspect includes identifying stages (successive steps) of activities (thinking processes), the understandability of each stage to the students, their repetition during lessons and at home, the use of mnemonic aids as well as relatively similar materials that use the same research algorithm. The second aspect is no less important, consisting in adapting the regularities of landamatics to using the event-based, the thematic, the philosophical, the ideational-conceptual, the structural-stylistic and the genre-based ways of analysing literary works. The abovementioned ideas are the main focus of the paper.

Key words: landamatics, algorithm, literature research activity, stages, ways of analysing literary works.